

Poëzieonderwijs op maat

De ontwikkeling van de lyrische competentie van leerlingen van havo en vwo

h.c.das@rug.nl

h.das@greijdanus.nl

Achtergrond onderzoek

- > 2011: VEKOBBO-project (N=225)
  - 98%: "Poëzie is belangrijk."
  - 84%: ontevreden over het curriculum
  - 92%: niveauverschillen?

Dera (2018, 2022): Docenten hebben beperkte kennis van het genre.

> De plek van poëzie in de formele kaders

> Er is weinig vakdidactisch onderzoek beschikbaar.

1969-2015: **602** studies naar het literatuuronderwijs
(Witte, Mantingh & Van Herten, 2017)

24 over poëzie

Achtergrond onderzoek

- > 2011: VEKOBBO-project (N=225)
  - 98%: poëzie is belangrijk
  - 84%: ontevreden over het curriculum
  - 92%: niveauverschillen?

Het poëzieonderwijs heeft een
> De plek van poëzie in de formele kaders
‘ill-structured curriculum’.

- > Er is weinig vakdidactisch onderzoek beschikbaar.

1969-2015: 602 studies naar het literatuuronderwijs
(Witte, Mantingh & Van Herten, 2017)
24 over poëzie

Onderzoeksdoelen

lyriek of poëzie?

1. Kennis over de **lyrische** ontwikkeling van leerlingen.
2. Op weg naar een gestructureerd curriculum!

*Hoe ontwikkelt zich de **lyrische competentie** van havo- en vwo-leerlingen?*

Gesprek

1. Kennis over de lyrische ontwikkeling van leerlingen.
2. Op weg naar een gestructureerd curriculum!

Formuleer in twee- of drietallen doelen (eindtermen) voor poëzie:

Wat moeten leerlingen in h5 of v6 kunnen?

Methode: twee perspectieven

1. docentperspectief

2. leerlingperspectief

validatie

Perspectief 1: de docent

twee docentenpanels
(vakdidactische kennis)

Gesprek

1. Zet de gedichten op volgorde van moeilijkheid (eenvoudig naar complex).
2. Wat moet een leerling kunnen om deze gedichten tot hun recht te laten komen?

Ontwikkeling

competentie	kennis	weinig → meer functies, werking van poëtische taal, begrippenapparaat
	vaardigheden	weinig → meer begrip, interpretatie, abstractie, reflectie, evaluatie, oog voor context andere omgang met taal en onbegrip
	attitude	actiever (uitdaging), positiever

cumulatief

gedrag

Perspectief 1: de docent

lezerskenmerken

	1: herkendend	2: emotioneel	3: interpreterend	4: kunstzinnig
voorkeur <i>"Ik lees het liefst een gedicht..."</i>	<i>"... dat kort en begrijpelijk is."</i>	<i>"... dat duidelijk is en over een emotioneel onderwerp gaat."</i>	<i>"... dat open plekken en poëtische taal heeft."</i>	<i>"... dat gelaagd is en dat ik in een culturele context kan plaatsen."</i>
competenties <i>kan omgaan met...</i>	<ul style="list-style-type: none"> - herkenbare taal - regelmatige en duidelijke structuur - eenvoudige beelden 	<ul style="list-style-type: none"> - een talige hobbel - minder regelmatige structuur - herkenbare beelden - deelonbegrip 	<ul style="list-style-type: none"> - complexe, unieke taal - onbegrip - kan tussen regels lezen - kan literair procedé duidelijk maken - wil discussiëren 	<ul style="list-style-type: none"> - complexe taal, structuur - abstracte thema's - meer interpretaties - intertekstualiteit - kan nieuwe inzichten evalueren
gericht op...	... herkenning eigen wereld ... praktische toepassing <i>(functionele betekenis)</i>	... herkenning van emoties	... wat een gedicht te bieden heeft, Wil betekenis geven. <i>(bereid om te puzzelen)</i>	... poëzie als kunstvorm, ... culturele context

Oudjaar

*Uren, dagen, maanden, jaren
vliegen als een schaduw heen
zij die eens gelukkig waren
wonen nu in Amstelveen*

maar...

*Uren, dagen, maanden, jaren
vliegen als een schaduw heen
Ach, wij vinden, waar wij staren
niets bestendigs hier beneen
Op de weg, die wij betreden
staat geen voetstap die beklijft
Al het heden wordt verleden
schoon 't ons toegerekend blijft*

*Zijn Gods wegen donker, duister
mens, omsluis uw gezicht
want wat komt is vol van luister
oogverblindend, louter licht
Waar, wanneer, kan niemand weten
dat het komen zal, staat vast
is voorzien door de profeten
licht dat wereldwijd verrast*

1. herkendend	2. emotioneel	3. interpreterend	4. kunstzinnig
Ivo de Wijs <i>Oudjaar</i>	Ruben van Gogh <i>C A4 3</i>	Jules Deelder <i>Sinds Descartes</i>	Herman de Coninck <i>Vingerafdrukken op het venster</i>
Joke van Leeuwen <i>Heppie</i>	Bart Moeyaert <i>Bekentenis</i>	Tjitske Jansen <i>Liefste</i>	Hagar Peeters <i>Koorddansen</i>
Fetze Pijlman <i>De eerste dag</i>	Hans Andreus <i>Voor een dag van morgen</i>	Anna Enquist <i>Een menigte</i>	J.C. Bloem <i>Insomnia</i>

Voor een dag van morgen

Wanneer ik morgen doodga,
 vertel dan aan de bomen
 hoeveel ik van je hield.
 Vertel het aan de wind,
 die in de bomen klimt
 of uit de takken valt,
 hoeveel ik van je hield.
 Vertel het aan een kind
 dat jong genoeg is om het te begrijpen.
 Vertel het aan een dier,
 misschien alleen door het aan te kijken.
 Vertel het aan de huizen van steen,
 vertel het aan de stad
 hoe lief ik je had.

 Maar zeg het aan geen mens,
 ze zouden je niet geloven.
 Ze zouden niet willen geloven dat
 alleen maar een man
 alleen maar een vrouw
 dat een mens een mens zo liefhad

 als ik jou.

1. herkendend	2. emotioneel	3. interpreterend	4. kunstzinnig
Ivo de Wijs <i>Oudjaar</i>	Rubén van Gogh <i>C A4 3</i>	Jules Deelder <i>Sinds Descartes</i>	Herman de Coninck <i>Vingerafdrukken op het venster</i>
Joke van Leeuwen <i>Heppie</i>	Bart Moeyaert <i>Bekentenis</i>	Tjitske Jansen <i>Liefste</i>	Hagar Peeters <i>Koorddansen</i>
Fetze Pijlman <i>De eerste dag</i>	Hans Andreus <i>Voor een dag van morgen</i>	Anna Enquist <i>Een menigte</i>	J.C. Bloem <i>Insomnia</i>

Liefste,

Op deze dag zo grijs als haring schrijf ik je een brief waarin het waait en meeuwen door de wind gedragen cirkels maken in de haven touwen ijzer hout en letters blauw en wit en netten tonnen plastic zakjes palen containers apparaten waar ik niks van snap masten vlaggen ramen schepen overal vandaan overal geweest en ik hoef nergens om te vragen. Alles is hier al.

en jij kent de zee jij vaart op haar jij vecht met haar om wat zij missen kan – elk schip dat hier nu ligt wordt een schip waar jij op was elke meeuw die hier nu vliegt een meeuw die jij ook zag en ik hou van jou geloof ik en ik weet het trouwens zeker maar wat ben ik blij dat jij al een beminde hebt want alles is hier al en ik hou zo van verlangen en ik hou zo van alleen zijn en ik hou zo van het denken dat het zou kunnen as het kon.

1. herkendend	2. emotioneel	3. interpreterend	4. kunstzinnig
Ivo de Wijs <i>Oudjaar</i>	Ruben van Gogh <i>C A4 3</i>	Jules Deelder <i>Sinds Descartes</i>	Herman de Coninck <i>Vingerafdrukken op het venster</i>
Joke van Leeuwen <i>Heppie</i>	Bart Moeyaert <i>Bekentenis</i>	Tjitske Jansen <i>Liefste</i>	Hagar Peeters <i>Koorddansen</i>
Fetze Pijlman <i>De eerste dag</i>	Hans Andreus <i>Voor een dag van morgen</i>	Anna Enquist <i>Een menigte</i>	J.C. Bloem <i>Insomnia</i>

Vingerafdrukken op het venster

Ik denk dat poëzie iets is als vingerafdrukken op het venster, waarachter een kind dat niet kan slapen te wachten staat op dag. Uit aarde komt nevel,

uit verdriet een soort ach. Wolken zorgen voor vijfentwintig soorten licht. Eigenlijk houden ze het tegen. Tegenlicht.

Het is nog te vroeg om nu te zijn. Maar de rivieren vertrekken alvast. Ze hebben het geruis uit de zilverfabriek van de zee gehoord.

Dochter naast me voor het raam. Van haar houden is de gemakkelijkste manier om dit alles te onthouden. Vogels vinden in de smidse van hun geluid

uit, uit, uit.

1. herkendend	2. emotioneel	3. interpreterend	4. kunstzinnig
Ivo de Wijs <i>Oudjaar</i>	Ruben van Gogh <i>C A4 3</i>	Jules Deelder <i>Sinds Descartes</i>	Herman de Coninck <i>Vingerafdrukken op het venster</i>
Joke van Leeuwen <i>Heppie</i>	Bart Moeyaert <i>Bekentenis</i>	Tjitske Jansen <i>Liefste</i>	Hagar Peeters <i>Koorddansen</i>
Fetze Pijlman <i>De eerste dag</i>	Hans Andreus <i>Voor een dag van morgen</i>	Anna Enquist <i>Een menigte</i>	J.C. Bloem <i>Insomnia</i>

Gesprek

Bepaal het niveau van de besproken gedichten.

regelmatige strofen rijm begrijpelijk / grappig herkenbaar	minder regelmaat emotionele inhoud voorstelbaar	bijzondere vorm (mag) poëtische (mooie) taal aan het denken zetten	vorm niet van belang poëtische (mooie) taal mag hermetisch zijn kan filosofisch of poëticaal zijn
1. herkendend	2. emotioneel	3. interpreterend	4. kunstzinnig
Ivo de Wijs <i>Oudjaar</i>	Ruben van Gogh <i>C A4 3</i>	Jules Deelder <i>Sinds Descartes</i>	Herman de Coninck <i>Vingerafdrukken op het venster</i>
Joke van Leeuwen <i>Heppie</i>	Bart Moeyaert <i>Bekentenis</i>	Tjitske Jansen <i>Liefste</i>	Hagar Peeters <i>Koorddansen</i>
Fetze Pijlman <i>De eerste dag</i>	Hans Andreus <i>Voor een dag van morgen</i>	Anna Enquist <i>Een menigte</i>	J.C. Bloem <i>Insomnia</i>

Bouwen aan een corpus gedichten

- niveau-inschatting
- gedicht (titel + auteur)
- motivatie niveau
- motivatie keuze

padlet

padlet.com/v3nvakdidactischnetwerk

regelmatige strofen
rijm
begrijpelijk / grappig
herkenbaar

minder regelmaat
emotionele inhoud
voorstelbaar

bijzondere vorm (mag)
poëtische (mooie) taal
aan het denken zetten

vorm niet van belang
poëtische (mooie) taal
mag hermetisch zijn
kan filosofisch of poëticaal zijn

1. herkendend

2. emotioneel

3. interpreterend

4. kunstzinnig

Perspectief 2: de leerling

onderzoek A:
opvattingen, voorkeuren en
leesmanieren

onderzoek B:
leesgedrag

interviews en hardop denken
(N = 38)

bovenbouwleerlingen (15 t/m 18 jaar)

	boodschappericht (leesstijl D) (v4 en h5)	
<i>opvattingen</i>	doel: boodschap begrijpen	
<i>voorkeuren</i>	eindrijm humor	
<i>gedrag</i>	<i>lezen</i>	zinsbouw, rijm x
	<i>interpreteren</i>	?: frustratie stelt geen vragen associeert x algemene duiding
	<i>respons</i>	x evalueert weinig

bovenbouwleerlingen (15 t/m 18 jaar)

	boodschappericht (leesstijl D) (v4 en h5)		belevingsgericht (leesstijl E) (v4, h5 en v6)	
<i>opvattingen</i>	doel: boodschap begrijpen		doel: gevoel begrijpen > ervaren	
<i>voorkeuren</i>	eindrijm humor		geen eindrijm poëtisch taalgebruik	
<i>gedrag</i>	<i>lezen</i>	zinsbouw, rijm x	<i>lezen</i>	poëtische taal, vorm/structuur herleest vaak
	<i>interpreteren</i>	?: frustratie stelt geen vragen associeert x algemene duiding	<i>interpreteren</i>	?: gelaten stelt soms vragen associeert niet x specifieke interpretatie
	<i>respons</i>	x evalueert weinig	<i>respons</i>	beleeft weinig evalueert veel

bovenbouwleerlingen (15 t/m 18 jaar)

	boodschappericht (leesstijl D) (v4 en h5)		belevingsgericht (leesstijl E) (v4, h5 en v6)		kunstgericht (leesstijl F) (v5 en v6)	
<i>opvattingen</i>	doel: boodschap begrijpen		doel: gevoel begrijpen > ervaren		doel: kunst ervaren > begrijpen	
<i>voorkeuren</i>	eindrijm humor		geen eindrijm poëtisch taalgebruik		afwijkend taalgebruik prettig om ontregeld te worden	
<i>gedrag</i>	<i>lezen</i>	zinsbouw, rijm x	<i>lezen</i>	poëtische taal, vorm/structuur herleest vaak	<i>lezen</i>	poëtische taal herleest vaak
	<i>interpreteren</i>	?: frustratie stelt geen vragen associeert x algemene duiding	<i>interpreteren</i>	?: gelaten stelt soms vragen associeert niet x specifieke interpretatie	<i>interpreteren</i>	?: motivatie stelt veel vragen associeert – sfeer context specifieke, onderbouwde interpretatie
	<i>respons</i>	x evalueert weinig	<i>respons</i>	beleeft weinig evalueert veel	<i>respons</i>	beleeft regelmatig evalueert geregeld

Ontwikkeling

leesstijlen	opvattingen	→	van een verhaal naar verrassing (<i>onderbouw</i>) van een directe boodschap naar kunst van begrijpen naar ervaren
	voorkeuren	→	van herkenning naar engagement en originaliteit
	leesgedrag	→	taal: van woordbetekenis naar poëtische taal onbegrip: van blokkade naar motivatie vragen: van weinig naar meer interpretatieve vragen verbanden: van weinig naar meer: woorden, regels, zinnen context: van weinig naar meer ervaren: van weinig naar meer

cumulatief

De moeder het water

context

Niet per se moeilijk, maar er is bagage nodig.

Ik ging naar moeder om haar terug te zien
Ik zag een vreemde vrouw. Haar blik was wijd en
leeg, als keek zij naar de verre overzijde
van een water, niet naar mij. Ik dacht: misschien

—toen ik daar stond op het gazon, pilsje gedronken
in de kantine van het verpleegtehuis, de tijd
ging langzaam in die godvergeten eenzaamheid—
misschien zou 't goed zijn als nu Psalmen klonken.

Het was mijn moeder, het lijfje dat daar roer-
loos stond in 't gras, alleen haar dunne haren
bewogen nog een beetje in de wind, als voer

zij over stille waatren naar een oneindig daar en
later, haar God. Er is geen God, maar ik bezwoer
Hem Zijn belofte na te komen, haar te bewaren.

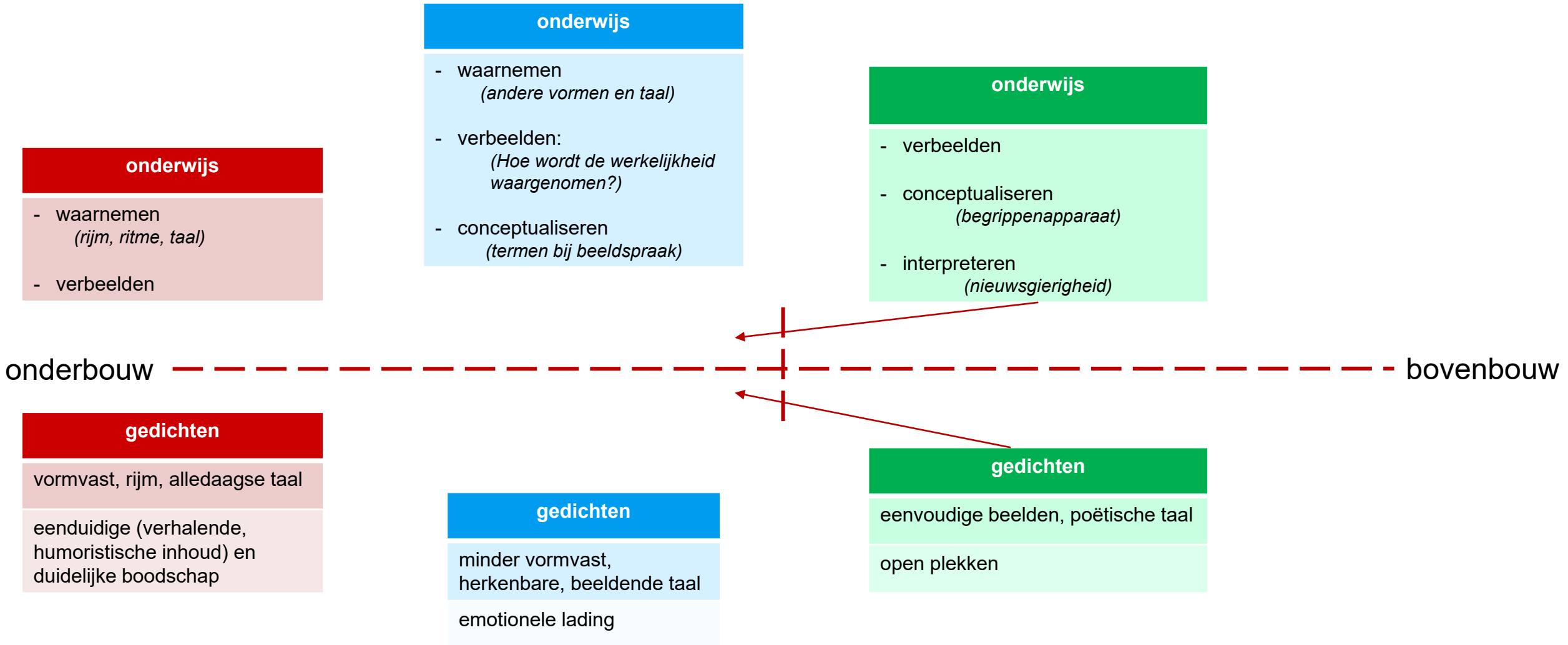
Rutger Kopland

Uit: *Tot het ons loslaat*, 1997.

Eindtermen?

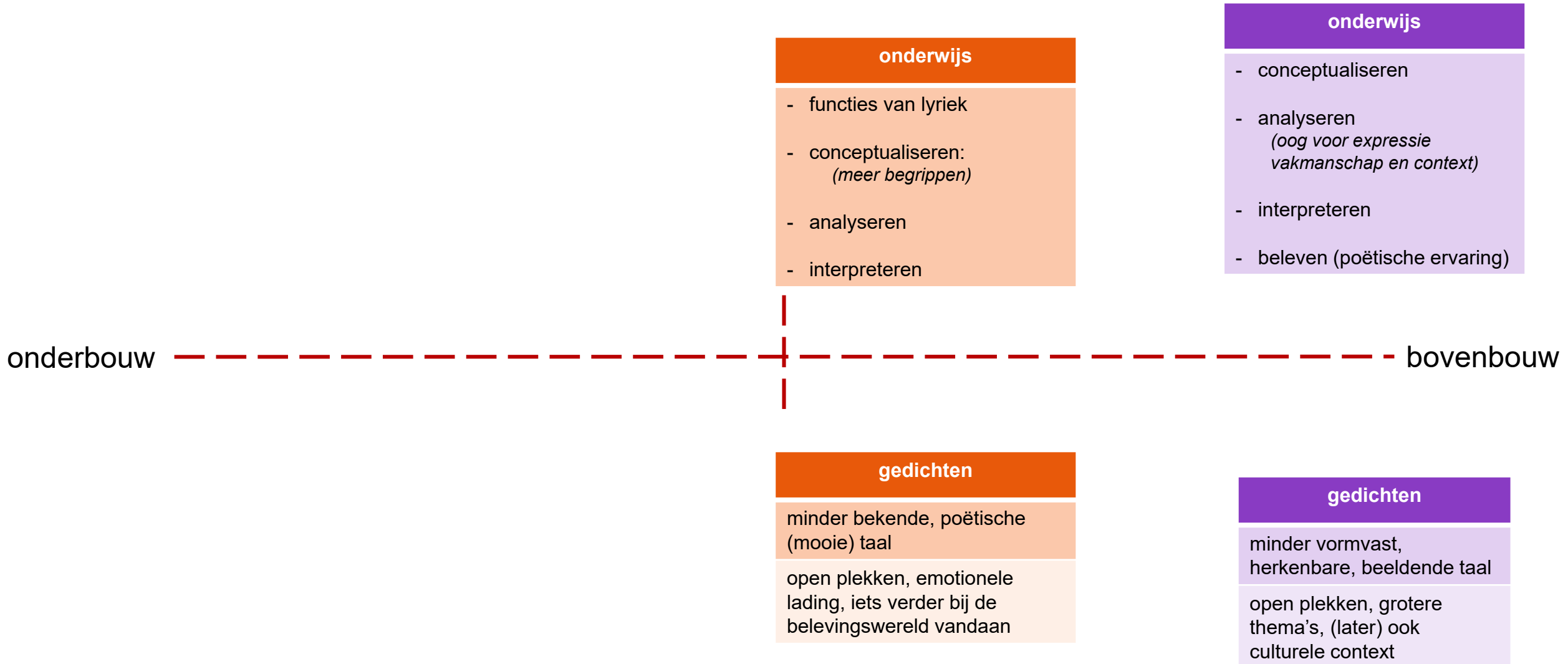
- › Een leerling is in staat om een tekst in een lyrische taalsituatie te lezen met oog voor vorm en poëtisch taalgebruik en te reflecteren op de context van een gedicht.
- › Een leerling kan vanuit ervaringsdoelen reflecteren op verschillende (gebruiks)functies van poëzie.
- › De kandidaat kan de relatie tussen vorm en inhoud en het effect van vormaspecten erkennen en interpreteren.
- › De kandidaat kan tot een vorm van zelfexpressie komen op basis van een gedicht.

Aanbevelingen: een doorlopende leerlijn

Aanbevelingen: een doorlopende leerlijn

Lessuggesties

1. gedichten op volgorde

2. hardop denken in de les

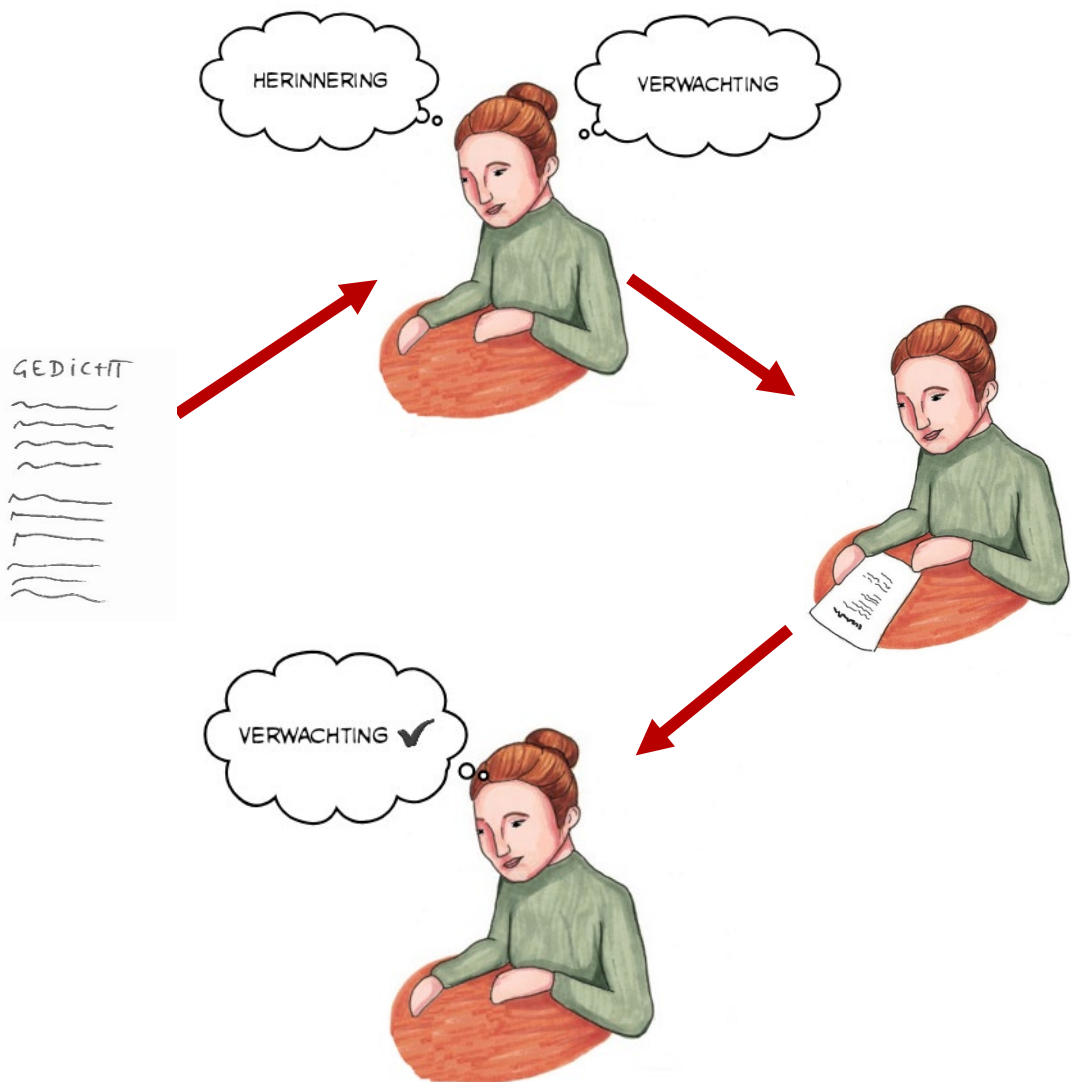
3. theoretiseren (vwo-bovenbouw)

open of gesloten regelkring

4. op zoek naar je poëtica

bewuste geletterdheid

de gesloten regelkring

“Het is pas kunst als ik het mooi vind.”

Henk Helmantel, *Groentestilleven*

Vriend

Toon Hermans

Je hebt iemand nodig,
stil en oprecht.
Die als het er op aan komt
voor je bidt of voor je vecht.

Pas als je iemand hebt
die met je lacht en met je grient,
Dan pas kan je zeggen:
ik heb een vriend.

de open regelkring

'Sinds Descartes'
Jules Deelder

Sinds Descartes
wordt het denken
zwaar overschat

Denken is een ver-
tra-gings-pro-ces
Het leggen van

noodverband na
bliksem- of bom-
inslag. Eerst

zie je een flits
Dan hoor je een
klap en dán be-

gint het denken
pas.

"Kunst ontregelt."

"Kunst leert mij omgaan met verwachtingsverschillen."

